

***Pinocchio* és a *Szív*: az olasz romantika két nagy gyermekregénye**

Jelen tanulmányomban, amely doktori disszertációm egyik fejezetét alkotja, azt vizsgálom meg, milyen hasonlóságok és különbségek vehetők észre Carlo Collodi *Pinocchio kalandjai* és Edmondo De Amicis *Szív* című regénye¹ között, hiszen a két mű elválaszthatatlanul összekapcsolódik, ezek nevezhetők az Ottocento és az egész olasz irodalomtörténet két legnagyobb gyerekregényének.² Az első kapcsolat a két mű között az, hogy a narrátor mindkét műben már a történet legelején megnevezi a célközönségét, ezzel mintegy kizárva a többieket a történetből. De Amicis azonban még tovább szűkíti a kört, mert míg Collodinál annyi szerepel, hogy „gyerekek”, addig a *Szív* egészen konkrétan a 9-13 éves fiúkat jelöli meg. Érdekes az is, hogy az olvasó a mű elején instrukciókat talál arra vonatkozólag, hogyan kell olvasni ezt a könyvet: bár az szerepel, hogy egy kisdíák naplójáról van szó, erről már a történet legelején elhangzik, hogy nem igaz, mert az említett gyerek csak feljegyzett magának különböző dolgokat a füzetébe, amelyet aztán az édesapja átalakított, könyvszerűvé formált, végül pedig, néhány évvel később maga a fiú véglegesítette a művet. Vagyis már az első lapon kérdésessé válik, ki is a könyv valódi szerzője, leginkább úgy tűnik, egy együttműködés eredménye. Az előszó végén megerősítést nyer, kinek szól a könyv, és középontba kerül a didaktikus szerep is: a narrátor elmondja, hogy reméli, jobba teszi az olvasókat, vagyis teljesen nyilvánvalóvá válik, hogy tanító jellegű írásról lesz szó.

Az első dolog, ami feltűnhet, hogy a *Szív*, bár formailag napló, a benne leírtak egyáltalán nem felelnek meg ennek: egy egyes szám első személyű narrátor szerepel benne ugyan, de az egyes napokhoz kapcsolódó bejegyzések nem keltik azt a benyomást, hogy valójában erről lenne

¹ Edmondo De Amicis, *Szív*, ford. Zigány Árpád, átdolg. Varga Lászlóné (Budapest: Olvasók Háza, 2011)

² Bruno Traversetti, *Introduzione a De Amicis* (Roma-Bari: Laterza, 1991), 70-91.

szó, hiszen hiányzik belőle a naplóra jellemző személyesség, viszont az olvasó részletes beszámolót kap egy adott nap eseményeiről párbeszéd-ekkel és leírással egybekötve.

Joggal merül fel az olvasóban a kérdés: ha a *Pinocchio* is az Ottocentóban, az egységes Olaszország és a nagy európai forradalmak idején született, megmutatkozik-e ez a cselekményben? Utal-e valami arra, hogy a történet pontosan mikor, vagy hol játszódik? Megjelenik-e valami a kor nagy hazafias eszméiből? Ez a kérdés főleg a *Szívvel* való összehasonlítás után válik igazán érdekessé, mert míg ott jóformán minden fejezetben előkerül az egységes Olaszország, a *Pinocchio kalandjaiban* erre a kérdésre konkrét utalás nincs, hazafias gondolatok sem jelennek meg a regényben. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy az egész cselekmény egy mitikus, fiktív térben játszódik, amely minden tér és idő fölött áll, így az olvasó nem mondhatja meg, hogy melyik esemény pontosan mikor történt.

Az viszont, hogy a *Szív* az olasz egység megteremtése után játszódik, egy percig nem hagy kétséget az olvasóban: szinte minden mondatban van közvetlen vagy közvetett utalás erre. A hazafias értékek mellett azonban megjelennek az általános erkölcsi normák is, mint a megbocsátás, a felelősségvállalás, illetve a gyengék védelme.³ Ez látszik például a *Nemes cselekedet* című fejezetben is, ahol Crossit, a nyomorék gyereket bántják a társai, amire ő hozzájuk vág egy tintatartót, ez azonban az éppen belépő tanítót találja el.⁴ A fejezet ezt követő részében nyílt didaxis jelenik meg: ez szép dolog, az csúnya; a rossz gyerekek így viselkednek, a jók úgy. Látható tehát, hogy míg a *Pinocchio kalandjaiban* a „kis olvasónak” magának kell levonnia a tanulságot arra nézve, hogy mi a helyes viselkedés, hiszen ha nem így tesznek, ugyanolyan rossz dolgok történhetnek velük, mint Pinocchióval és barátaival, addig itt ezek a szabályok teljesen nyíltan kimondva szerepelnek, vagy a főszereplő-narrátor, vagy más karakter, például a tanító által.

A következő fejezet a gyerek előző évi tanítónőjének a bemutatásáról szól: nem csupán az illető emberi és pedagógiai nagysága tűnik ki ebből,

³ Madarász Imre, „Az iskola költészete”. Edmondo De Amicis: *Szív*” in *Kalandozások az olasz Parnasszuson. Italianisztikai tanulmányok*, Madarász Imre (Budapest: Eötvös, 1996), 83-87.

⁴ De Amicis, *Szív*, 15.

hanem a gyerekeknek a hozzá fűződő szeretete, kötődése is.⁵ Fény derül arra, hogy amikor Enrico az előző évben súlyos beteg volt, meglátogatta, hogy lássa, mi a helyzet vele, és most sem vette le a kezét róla, pedig már nem is tanítja a kisfiút. Ez az alak ismerős lehet a *Pinocchio kalandjai* olvasói számára: olyan, mint a Tündér, aki állandóan figyel Pinocchióra, nem engedi, hogy nagy bajba kerüljön. Az általános erkölcsi értékek bemutatása nem szűnik meg ebben a fejezetben, hiszen a következő rögtön azzal kezdődik, hogy Enrico, az édesanyja és a nővére segít egy rászoruló asszonyon, akiről később kiderül, annak az osztálytársának az édesanyja, akit mindenki bántott korábban fogyatékossága miatt. A történet végén az édesanya az, aki levonja a tanulságot: sokkal értékesebb az a munka, amit erőfeszítéssel végez az ember, mint amit könnyedén, úgy, hogy minden feltétel adott. Az apa Enrico-hoz címzett levelében pedig, amikor elmondja a fiúnak, hogy ha nem lenne iskola, valószínűleg meghalna az unalomtól, az olvasó Pinocchio Játékokországban átélt megpróbáltatásait látja viszont: bár vonzónak tűnhet első pillantásra az iskola és a kötelezettségek nélküli élet, de egy idő után ebbe is belefásulna. Mint látható, itt, a *Pinocchióval* ellentétben csak mint fenyegetés jelenik meg az ellustulás és elbutulás, míg ott valóban meg is történik mindez.

A következő, *A kis padovai hazafi* című részben⁶ az olvasó a kisfiú sorsában egyértelműen a Pinocchióval történő eseményekre ismer: a szülei eladták egy mutatványosnak, ahol aztán szenvedés és megaláztatások sora várt rá. Mint látható, az a legfőbb különbség a két történet között, hogy a *Pinocchio kalandjaiban* nem Geppetto az, aki elküldi Pinocchiót, hanem a bábu maga dönt úgy, hogy elhagyja a teremtőjét, a De Amicis-történetben viszont a szülők azok, akik arra kényszerítik a fiút, hogy egy mutatványos színháznál dolgozzon.

A *Halottak napja* című fejezetben a korabeli társadalom nyomorúságairól lehet olvasni.⁷ Itt is az a különbség Collodi és De Amicis írása közt, hogy míg erre a *Pinocchio kalandjaiban* indirekt módon, az események alapján lehet következtetni (Geppetto eladja az ujjasát azért, hogy Pinocchiónak ábécéskönyvet vegyen, Pinocchio annyira éhes, hogy már egy darab száraz kenyérnek is örül), addig De Amicisnél le van írva, hogy „*Gondoltál-e arra, hogy hány apa dolgozta halálra magát a*

⁵ De Amicis, Szív, 16.

⁶ De Amicis, Szív, 21.

⁷ De Amicis, Szív, 24.

*munkában és hány anya szállt idő előtt a sírba, mert oly sokat kellett nélkülözniük, hogy fölnevelhessék a gyermekeiket!?! ...Tudod-e hány férfi szúrta szíven magát kétségbeesésében, mikor nyomorogni látta a gyermekeit, és hány anya ölte magát vízbe, halt meg fájdalmában vagy örvült meg, mikor gyereket elvesztette?”*⁸ Ami elidegenítheti Enricót az olvasótól, az a túlzott jósága: míg Pinocchio alakjában a gyerekek többnyire magukra ismerhetnek, hiszen ugyanúgy lázadnak a szülők ellen, ugyanúgy iskola és kötöttségek nélküli életre vágnak, addig Enrico mindig szó nélkül elfogadja azt, amit a szülei vagy a tanárai mondanak neki, és látszólag egyet is ért a dolgokkal, mert ezt tartja helyes viselkedésnek. Tehát az olvasókat, akik az ajánlás alapján éppen kamaszok, vagyis a lázadás korszakát élik meg, inkább idegesítheti ez a túlzott jóság, mint-hogy azonosulni tudnának a főhőssel.

A következő fejezet (*A barátom, Garrone*) nem hoz semmi olyat, amivel az olvasó ne találkozott volna korábban:⁹ Enrico bemutatja egy osztálytársát, akiről az derül ki, mennyire szegény: „*Mindig nevetnem kell, mert olyan nagy és vaskos, minden ruhája szűk és rövid – a kabátja, a nadrágja, a mellénye –, még a kalapja is csak a kopaszra nyírt feje búbján billeg, a cipője nagy, a nyakkendője pedig madzagként tekeredik össze.*”¹⁰ Ez is, mint ahogy azt már látni lehetett a *Szívben* is és a *Pinocchio kalandjaiban* is, a frissen egységesült Olaszországra nézve fogalmaz meg kemény kritikát, leírja, hogy mekkora szegénységben éltek az emberek abban az időben. Garrone a mesebeli szegénylegény alakjában jelenik meg, aki anyagilag sokkal rosszabb helyzetben van, mint osztálytársai, mégis mindenki vele akar barátkozni, mellé akar ülni.

A szenes ember és az úr című történet is tulajdonképpen egy erkölcsi tanítás: a gazdag gyerek lenézi a szegényt, majd az előbbinek az apja kér bocsánatot az utóbbiétól.¹¹ Ebből a történetből sem az irodalmi érték tűnik fel legelőször és legerősebben az olvasónak, hanem a közvetlen tanítói célzat. *Az öcsém tanító nénije* címét látva az olvasóban rögtön felmerül a kérdés, hogy vajon mennyire hasonlít arra, amikor Enrico tanítónőjéről lehetett egy leírást olvasni.¹² Ennek a résznek az elolvasása

⁸ De Amicis, *Szív*, 25.

⁹ De Amicis, *Szív*, 26.

¹⁰ De Amicis, *Szív*, 26.

¹¹ De Amicis, *Szív*, 27.

¹² De Amicis, *Szív*, 29.

után is kiderül, hogy itt is egy „igazi pedagógusról” van szó, aki mindent megtesz a gyerekekért, akinek azonban nem jut túl sok társadalmi megbecsülés, hiszen még az általuk tanított gyerekek is elhagyják, elfelejtik őket. Ezt követően Enrico ismét egy tanító jellegű levelet kap az édesapjától, amelyben az az édesanyja iránti szeretetre, tiszteletre és engedelmességre szólítja fel. Ez is abban különbözik a *Pinocchiótól*, mint a többi hasonló rész: itt a gyermekek közvetlen oktatást találhatnak arról, hogy kell viselkedni, míg Collodi regénye esetében a fabábuval történő eseményeken keresztül jöhetnek rá, mit kell vagy illik tenniük, vagy éppen elkerülniük.

A *társam*, *Coretti* című fejezet sok ezt megelőzőhöz hasonlóan Enrico egyik osztálytársának életét, küzdelmeit mutatja be.¹³ Ez a rész is, mint a korábbiak, egy szegényebb, de szorgalmas diákot ír le, aki amellett, hogy állandóan tanul, dolgozik is annak ellenére, hogy még csak általános iskolás korú. *Az igazgató úr* című rész pedig egy újabb „mintapedagógust” mutat be, aki a gyerekekért él, nem is tudja a tanítás, az iskola nélkül elképzelni az életét.¹⁴ Az igazgató életének tragédiájával kezdődik a következő fejezet (*A katonák*), azonban hamar átsap egy Risorgimento-korabeli hazafias tanításba, ahol azt tanítják a gyerekeknek, hogy tiszteljék és becsüljék meg a katonákat, illetve tisztelgésre szólítják fel őket, amikor elhalad előttük a zászló.¹⁵ A *Pinocchio kalandjaiban*, mint azt látni lehetett, nem jelenik meg a korszellem ennyire erősen, ott legfeljebb a cselekményből lehet arra következtetni, hogy mikor is játszódik a történet. A *Nelli védelmezője* című fejezetben ezzel szemben nem annyira a hazafiasság, hanem a másik ember iránt érzett szeretet, tisztelet és segítőkészség, a gyengék védelme áll a középpontban, amikor az osztályból a legnagyobb fiú, Garrone kiáll a kis Nelli, a púpos, nyomorék gyerek mellett.¹⁶

A következő fejezetnek (*Az osztály legjobb tanulója*) már nem Garrone, hanem az osztályelső, Derossi a főszereplője.¹⁷ Az olvasó ebből a részből megtudhatja, hogy a bemutatott kisfiú nem csupán tanulmányi

¹³ De Amicis, Szív, 32.

¹⁴ De Amicis, Szív, 37.

¹⁵ De Amicis, Szív, 37.

¹⁶ De Amicis, Szív, 39-41.

¹⁷ De Amicis, Szív, 41.

eredményeit, hanem emberi tulajdonságait tekintve is a többiek felett áll. Ez leginkább a következő részben mutatkozik meg:

„Lehetetlen nem irigyelni őt, – lehetetlen: nem érezni, hogy mindenben különb nálunk!

Ó, én is irigylem, – éppen úgy, mint Votini! És néha keserűséggel, szinte haraggal gondolok rá, amikor otthon nehezen megy a feladat, amelyet ő már akkorra bizonyára játszva és kitűnően megoldott. De aztán, mikor az iskolában viszontlátom őt, mosolyogva és diadalmasan, vagy hallom, amikor habozás nélkül, szabatosan felel a tanító úr kérdéseire, amikor láttam, hogy milyen szép, udvarias, és mennyire szeretik mindannyian, akkor elszáll a szívemből minden bosszúság és keserűség, szinte szégyellem magamat ezek miatt a csúnya érzések miatt.”¹⁸

Vagyis Derossi itt olyannak tűnik, mint Pinocchio „ártatlan korában”: jó magaviseletű, jó tanuló, akire mindenki irigykedik, egyfajta „bezzeggyerek”. A két regény közti különbség leginkább az osztálytársaknak a „jó gyerekhez” történő viszonyulásában látszik: bár mindkét helyen megjelenik az irigység, a *Szív*ben a társak elismerik az osztályelső érdemeit, addig a *Pinocchio kalandjaiban* az irigység rosszindulattal párosul.

Ahogy azt már a korábbi részekben látni lehetett, az egyik fejezet főhőse megjelenik a következő lelegején. Nincs ez másként ebben az esetben sem, hiszen *A kis lombardiai őrszem* nem más, mint maga Derossi alkotása.¹⁹ Vagyis a narrátor átadja a helyét az egyik szereplőnek, aki egy epizódot szűr be a történetbe. Természetesen ez a történet is a hazafiasság köré épül: a lombard kislány dicséri, aki hősi halált halt. Ezt követően ismét levelet kap Enrico az édesanyjától, amelyben az a szegények és elesettek megsegítésére szólítja fel.²⁰ Ebből is látszik, hogy a könyvben időről időre visszatérnek ugyanazok az értékek, más szövegek környezetben, más történet keretein belül, de ugyanaz a tanítás szerepel: hazafiasság, elesettek megsegítése, becsületesség, stb.

¹⁸ De Amicis, *Szív*, 41-42.

¹⁹ De Amicis, *Szív*, 42.

²⁰ De Amicis, *Szív*, 47.

A kereskedő című részben ismét egy osztálytárs, Garoffi tulajdon-ságait lehet megismerni. Megtudhatja róla az olvasó, hogy „*nagyon érdekes gyerek. Mindig a zsebében levő soldót számolgatja, ujjain nagyon-nagyon gyorsan kiszámol mindent, bármilyen szorzást elvégez fejből. Mindig gyűjt, takarékoskodik, már betétkönyve is van az iskolai takarékpénztárban. De ez nem csoda; mert soha nem költene el egy soldót sem, ha pedig véletlenül leejt egyet a pad alá, képes arra, hogy egész héten át is keresse.*”²¹ Vagyis a kisfiú jól bánik a pénzzel, köszönhetően talán annak, hogy az édesapja egy illatszerboltot üzemeltet, ahol a kis Garoffi minden bizonyjal alkalmanként besegít. Azt is elárulja a főhős, hogy annak ellenére, hogy mindenki nagyon anyagiasnak tartja Garoffit, ő kedveli, szórakoztatónak találja, vagyis ismét kiáll egy olyan osztálytársa mellett, akit a többiek kiközösítenek.²²

A *Hiúság* címe felkeltheti az olvasó kíváncsiságát: vajon itt is Enrico lesz az, aki hivalkodik, és ezért újra leckét kap az édesanyjától vagy az édesapjától?²³ Az már a legelején kiderül, hogy itt nem egy újabb szülői levélről van szó, hanem Enrico mond el egy történetet, ami persze nem zárja ki azt, hogy Enrico fog megszegyenülni. A történetet olvasva azonban kiderül, hogy nem Enrico, hanem osztálytársa, Votini a „bűnös”, aki egy gazdag fiú, és kérkedni kezd a ruháival egy szemmel láthatóan rosszabb anyagi helyzetben levő fiú előtt. A következő, *Az első hó* című fejezetben a társadalmi különbségekre hívja fel a figyelmet az apa Enricónak írott levelében:

„Ti ünneplitek a telet és ujjongtok az érkezésének, de hány gyermek van, akinek se ruhája, se cipője, se meleg otthona nincsen! Ezren és ezren vannak, akik úgy ballagnak hosszú útjukon az iskolába, hogy a fagytól vérző, kicserepesedett kezükben viszik azt a darabka fát, amely arra kell, hogy majd befűtsék vele az iskolát. Száz meg száz olyan iskola van, amelyet szinte eltemet a hó – csupasz és sötét, mint a barlang, ahol a fiúk fulladoznak a füsttől vagy vacog a hidegtől. Míg ők rettegve nézik a fehér pelyheket, melyek hullanak, hullanak szakadatlan, és föltornyosulnak a kis viskók fölött,

²¹ De Amicis, Szív, 49.

²² De Amicis, Szív, 49-50.

²³ De Amicis, Szív, 50.

a lavinával fenyegetve őket. Ti ünneplitek a telet, fiúk. Gondoljatok arra a sok ezer gyermekre is, akikre nyomort, sőt halált hoz a tél!

Édesapád.”²⁴

Ebből is megállapítható, hogy a könyvben egy bizonyos idő eltelte után az olvasó nem találkozik újdonsággal: mindig ugyanazok az erkölcsi és hazafias tanmesék kerülnek elő, más helyszínekre és időszakokra helyezve. A könyv végén a tanév is véget ér, és ahogyan Enrico a történet elején régi tanítónőjétől búcsúzott, itt attól a tanítótól köszön el, aki a könyvben bemutatott év során végigkísérte őket, ezzel a búcsúval keretet adva a történetnek. Érdekes, hogy míg ott egy rövid részletben lehetett olvasni a tanítónő és a kisdíák búcsújáról, és a csak kettejük közt lezajló párbeszéd szerepelt, addig a végén a pedagógus egy záróvizsgaeredmény-hirdetés keretében köszön el az osztálytól. Ami érdekes itt, az Enrico viselkedése: még jobban meg van hatódva, mint akkor, amikor tanítónőjétől búcsúzott, egy szót sem tud szólni, helyette szülei köszönnek el az iskolától. Ez a különbség annak tudható be, hogy míg ott „csak” egy szeretett személytől vesz búcsút, itt az egész iskoláskortól, gyermekkorától köszön el.

Az előzőekből kiderült, hogy a *Szív*, bár a *Pinocchio kalandjai* kortársa volt, nem véletlenül kevésbé ismert, mint Collodi regénye, hiszen a benne megjelenő erős didaxis és a „mintagyerekek”, az idealizált alakok sokkal inkább elidegenítik a főhőst és a többi szereplőt a célközönségtől, minthogy azonosulni tudnának velük. Enrico jósága, alázata sokkal inkább idegesítheti a kamaszkorú, lázadó olvasókat, akik mindennapos küzdelmeket vívnak a felnőttekkel éppúgy, mint a kortársaikkal.

²⁴ De Amicis, *Szív*, 53-54.

Bibliográfia

DE AMICIS, Edmondo. *Szív*, fordította Zigány Árpád, átdolgozta Varga Lászlóné. Budapest: Olvasók Háza, 2011.

TRAVERSETTI, Bruno. *Introduzione a De Amicis*. Roma-Bari: Laterza, 1991, 70-91.

MADARÁSZ Imre, „Az iskola költészete”. Edmondo De Amicis: *Szív*” In *Kalandozások az olasz Parnasszuson. Italianisztikai tanulmányok*, Madarász Imre Budapest: Eötvös, 1996, 83-87.